

Byl jarní večer, slunce rudě svítilo do pokoje, chýlilo se k západu. Křídla větrného mlýna nahoře na valu honila své stíny po okenních tabulkách a po zdech v místnosti, v jednotvárném střídání se míhaly jedno za druhým světlo a stín: hned světlo, hned stín, vteřinu stín, dvě vteřiny světlo.

U okna seděl Niels Lyhne a skrze koruny tmavě bronzových jilmů na valu zíral do požáru v oblacích. Nedávno se vrátil z procházky za městem, kde chodil pod rašícími větvemi buků, mezi zelenajícími se žitnými poli, po loukách posetých pestrými květy; všechno tam bylo jasné a vzdušné, nebe modré, záliv čirý a dámy na procházce tak podivuhodně krásné. Prozpěvoval si cestou po lesní pěšince, ale pak se z jeho písně vytratila slova, rytmus splýval a nakonec umlkly všechny tóny a nad Nielsem se rozklenulo ticho a zmocnilo se ho jako závat. Zavřel oči, ale ještě stačil vnímat, jak jím prosakuje světlo a proudí všemi jeho čivami, zatímco chladivě opojný vzduch s každým vdechnutím žene podivně zjitřenou krev stále prudčeji do žil, které se bezmocně zachvívají, a pak ho zalil pocit, jako by všechno to, co kolem něho v jarní přírodě kypí, pučí, klíčí a bují, se v něm usilovalo tajemně soustředit a vyrazit jediným mocným výkřikem; sám prahnul po tom výkřiku, nedočkavě napínal sluch, až se jeho nedočkavost proměnila v nejasnou, vzdouvající se touhu.

Teď, když seděl u okna, probudila se v něm ta touha znovu.

Přitahovalo ho to k tisícovým chvějivým preludům, k jemně odstíněným chladivě konejšícím obrazům k vidinám pastelových barev, prchavých parfémů a líbezných hudby ze zoufale napjatých, k prasknutí napjatých proudů stříbrných strun; a pak k ztichnutí, až do nejskrytější hlubiny ticha, kde se vzdušné vlny nikdy nezachvějí ani jedinou štěpinou zvuku, ale kde všechno spočívá k smrti v němém žhnutí rudých přísvitů a v trpělivém, hřejivém sálání ohnivě smyslných vůní. — Po tomhle už vlastně netoužil, samo se to vynořovalo mezi jeho ostatními představami a zatlačovalo je do pozadí, dokud od toho neodtrhl pozornost a neobrátil ji k tomu, co bylo blízko jeho srdci.

Byl unaven sám sebou, unavovalo ho chladné myšlení a vidiny zplozené v mozku. Báseň života! Ale život se nestane básní tehdy, když člověk stále jen nečinně těká z místa na místo a svůj život si přizdobuje poezií, místo aby ho žil. Jak je to bezobsažné, prázdné, prázdné, prázdné. To stopování sebe sama, obezřetné pátrání po vlastních šlépějích — stále jen v bludném kruhu; člověk se naoko vrhá do proudu života a přitom sedí v bezpečí, sám si hází udici a pak se vytáhne z proudu v tom nebo jiném pitvorném zakuklení! Život, láska, vášeň — kéž by ho uchvátily, ale tak, aby si už k nim nemohl nic přibásňovat, aby sám se stal součástí jejich básně.

Mimoděk mávl odmítavě rukou. V nejhlubším nitru se přece jen bál té mocné síly, kterou nazýváme vášní. Té smršti, která v člověku smete jako zvadlé listí všechno usedlé, všechno schválené, všechno nabyté. Nepocítoval k ní sklon. K tomu šlehajícímu plameni, který se sám stravuje a mění v kouř — ne — on chtěl raději hořet zvolna.

A přece — tak žalostný byl ten život stranou života, to živoření za poloviční útratu, v tichých vodách, s pobřežím na dohled, kéž by se dostal do proudu a do vichřice! — Kdyby věděl jak: se všemi plachtami napjatými by vyrazil na tu cestu na rozbouřené moře života.

Dal by sbohem těm pomalu se přesypajícím dnům, dal by sbohem kratičkým chvilčkám štěstí; žijte blaze, pobledlé nálady, které je třeba vyleštit poezií, aby zazářily, žijte blaze i vy, vlažné city, které je třeba obléci do teplých snů a přece zimomřivě hynou, žijte si, jak se vám líbí! Já mám namířeno k břehům, kde se city jako dravé úponky pnou po všech vláknech srdce — pravý panenský prales; na každý vadnoucí úponek jich připadá dvacet v květu, na každý rozkvetlý úponek jich raší sto.

Tam kdybych se dostal!

Snění ho unavilo, omrzelo se sám sobě. Stýskalo se mu po lidech. Ale Erik samozřejmě nebude doma, s Frithiofem strávil dopoledne, do divadla je pozdě.

Přesto šel ven a rozladěný bloudil po ulicích.

Možná že bude doma paní Boyová? Ten večer sice nepřijímala návštěvy a také už byla dost pokročilá hodina.

Ale co kdyby to přece jen zkusil?

Paní Boyová doma byla.

Byla sama; jarní vzduch ji vyčerpával, a tak ani v poledne nešla s neteří do společnosti, raději si lehla na pohovku, pila silný čaj a četla Heina; ale veršů se už nasvtila a měla chuť zahrát si lotu.

Pohledem zasněně těkala po pokoji, zdálo se, jako by se celá pohroužila do zádumčivosti.

Niels také mlčel, zavládlo mrtvé ticho. Bylo slyšet neúnavné hopsání kanárka, hodiny na stole stále pronikavěji tikaly do oněmělé místnosti, v otevřeném klavíru se znenadání rozechvěla struna a její táhlý, nehlasný, skomírající zvuk splýval s měkkou melodií ticha.

Vypadala mladě, jak tam ležela, v křehce žlutém svitu stropní hvězdné lampy, ozářena od hlavy až po špičky nohou, a mezi jejím nádherným, pevně nasazeným krkem, jejím důstojným čepcem usedlé dámy, jaký nosila Charlotta Cordayová, a mezi jejíma dětsky upřímnými, důvěřivými očima a pootevřenými drobnými ústy s bělostnými zuby vládl jakýsi okouzlující nesoulad.

Niels na ni hleděl s obdivem.

„Je to tak zvláštní, když se člověku stýská po sobě samém,“ pravila paní Boyová, když se pomalu probrala ze svého zasnění a její pohled se vrátil do přítomnosti. „A mně se tak často, tak přecasto stýská po té dívce, kterou jsem bývala, miluji ji jako bytost, k jejíž duši jsem měla blízko a s níž jsem sdílela život, štěstí, vůbec všechno, a pak jsem ji ztratila a nemohla jsem tomu nijak zabránit. Jak líbezná to byla doba! Nemůžete ani tušit, jak čistý a křehký je život takové mladé dívky, až do chvíle první lásky. Jen hudbou se to dá vyjádřit, ale zkuste si to aspoň představit jako slavnost, slavnost v zámku víl, kde se vzduch leskne jako nazlátlé stříbro. Je tam plno svěžích květin a ty střídají své barvy, pomalu si je mezi sebou vyměňují. Všechno tam zvučí, radostně, i když tlumeně, rodící se předtuchy se třpytí a plápolají jako mystické víno v jemných, velejemných číších broušených sny, a všude je plno tónů a vůní: nesčetné vůně vanou sály; je mi do pláče, když si na to vzpomenu nebo když si pomyslím, že i kdyby se mi to všechno nějakým zázrakem vrátilo přesně tak, jak to bylo, něžná tkáň toho života by mě už ani neunesla; propadla bych se jako slon, který chtěl tancovat na pavučinách.“

„To ne, to určitě ne,“ namítal horlivě Niels, a jak mluvil dál, hlas se mu rozechvěl, „právě naopak, dovedla byste milovat mnohem jemnější a daleko oduševnělejší láskou než mladá dívka.“

„Oduševnělejší! Jak tu oduševnělou lásku nenávidím! Z prsti takové lásky vyrůstají leda umělé květy; dokonce ani ty nerostou, lidé si je tahají z hlavy a zasažují do srdce, protože srdce samo žádné květy neurodí. To právě závidím mladé dívce, že u ní není nic padělaného, že do poháru své lásky nepřilévá náhražky podvržené fantazií. I když je její něha protkána a obestřena vysněnými obrazy i dojmy ve své živelné splývavosti nepostižitelnými, nemyslete si, že se proto stará víc o ně než o zem, po které chodí, to jen všechny její smysly vlohy a instinkty se všemi úponky pnou k lásce — každým úponkem, a přece se tím její duše neznává. Ale proto ještě nehledá ve svých snech požitků, ba ani se jimi neukolébává, naopak, mladá dívka má mnohem blíže ke skutečnosti, tak blízko, že nám ve své prostotě často připadá nevinně cynická. Vy třeba vůbec netušíte, jak úchvatnou rozkoš může dívka působit, když tajně vdechuje vůni kouře z doutníku, která ulpěla na šatech milovaného — znamená to pro ni tisíckrát víc než celé požáry fantazie. Pohrdám fantazií. Když celou bytostí toužím po srdci druhého, co je mi platné, když nakonec zůstanu uzavřena v chladné předsíni jeho vysněných představ! A jak často se to stává! Jak často se musíme smířit s tím, že ten, jehož milujeme, si nás ve své obrazovnosti vyšňoří, kolem hlavy nám nasadí aureolu, na ramena nám připne křídla a zahalí nás do roucha posetého hvězdami; pak teprve nás uzná za hodny lásky, když se vznášíme v celé té karnevalové nádheře, v které se žádná z nás nemůže cítit ve své kůži, protože jsme přehnaně napařené a nadto nás ještě uvádí do rozpaků, že se před námi vrhá do prachu a uctívá nás, místo aby nás přijímal tak, jak jsme, a tak nás miloval.“

Niels byl úplně popletený, držel kapesník, který upustila, seděl omámený jeho parfémem, ani trochu nebyl připraven na to, že na něj upře ty netrpělivě se tážající oči, a právě teď, ve chvíli, kdy se celý pohroužil do pozorování její ruky; přesto se mu podařilo dostat ze sebe odpověď, podle něho je právě nejpádnejším důkazem velikosti mužovy lásky, že si svou milovanou musí obklopit božskou svatozáří, aby se sám před sebou mohl zodpovídat za nevýslovnou lásku k lidské bytosti.

„Tohle právě je urážlivé,“ řekla paní Boyová, „máme přece v sobě dost božské záře už takové, jaké ve skutečnosti jsme.“

Vycítil, že se k němu nikdy nedá upoutat ta oblast její duše, která prosvěcovala ten oslnivý, žhavý, vláčně smyslný rys její krásy, že se k němu nikdy nevztáhne náruč těch bělostných junonských paží, nikdy, nikdy se v milostné malátnosti nepoddá polibku ta šíje vydechující rozkoš. Dobře věděl, že tu mladou dívku v ní může získat, už ji asi získal, a ona, Oslnivá, — o tom nepochyboval — pocítila, jak se ta jitrní krása, která v ní odumřela, tajemně pohnula ve svém živoucím hrobě, aby ho objala útlými panenskými pažemi, aby mu nabídla bázlivé panenské rty. Ale té jeho láska nepatřila. Miloval jen to, co nebylo možno získat, miloval tu šíji s její horkou bělí připomínající průsvitnost okvětních lístků, s její světélkující jinovatkou kanoucího zlata pod temnou hřívou. Zalykal se hořem lásky a v bezmocné touze lomil rukama, obejmul strom, tvář opřel o jeho kůru a rozplakal se.

Niels Lyhne tedy také podle toho básnil z obecného základu esteticky laděné osobnosti, moře viděl rozlehlé, jaro kypící, lásku smyslnou a smrt melancholickou. Dál to se svým básněním nepřivedl a jenom sestavoval verše. Až teď se to začalo měnit. Teď se ucházel o lásku ženy a chtěl, aby ho milovala, právě jeho, Nielse Lyhna z lønborgského statku, třiadvacetiletého mladého muže, který chodil mírně sehnutý, měl hezké ruce a drobné uši a jemuž chyběla sebedůvěra, chtěl, aby milovala jeho a ne vysněného idealizovaného hrdinu, hrdinu s hrdou chůzí, sebejistého, o něco staršího; procítil v něm živý zájem o toho Nielse, s kterým do té doby vlastně zacházel jako s nějakým nepříliš doporučitelným přítelem.

Nielsovi nastávala doba blaženosti. Blažená doba, kdy mohutný rozmach růstu přenesl člověka v opojném nadšení přes mrtvá ramena vlastní přirozenosti, kdy v člověku všechno zraje a dovršuje se, že se až v přebytku sil odváží v případě potřeby vzpírat hory na ramenu, a směle se pouští do práce na té babylonské věži, která má dosáhnout nebes a z níž pak zůstane jen zakrslý pahýl kolosu, k němuž člověk po celý zbyváající život přistavuje zoufalá cimbuří a pitvorné arkýře.

Už dobrý rok byla paní Boyová Nielsovi jedinou opravdu blízkou bytostí, když mu přišel od matky dopis, v němž mu sdělovala, že otec je vážně nemocen, a žádala ho, aby se vrátil na lønborgský statek.

Když přijel, byl otec mrtev.

Na Nielse těžce dolehlo vědomí, že se mu v posledních letech tak málo stýskalo po domově, tížilo ho to jako zločin; často se tam sice v myšlenkách uchýloval, ale jen jako host, na šatech mu přitom ulpíval prach jiných krajů a v srdci choval vzpomínky na jiná místa, neupínal se k němu s bezejmenným steskem jako k zářící svatyni svého života, s touhou políbit jeho zemi a spočinout pod jeho střechou. Teď litoval, že se domovu zpronevěřil, a protože byl zdrcen zármutkem, připadalo mu, jako by jeho lítost zčernala tajemnou účastí na tom, co se stalo, jako by jeho odpadlictví přivábilo do domu smrti; nedovedl pochopit, jak mohl spokojeně žít daleko od domova, když ho to tam nyní vábilo neodolatelnou silou; každým vláknem své bytosti k němu lnul s nezměrným zoufalým steskem, s obavou, že už nedokáže důvěrně s ním splynout tak, jak by si přál, nešťastný, že ty nescíslné vzpomínky, které k němu volaly z každého kouta, z každého keře, ze zvuků a nálad šerosvitu, z bezpočtu vůní i ze samého ticha, že všechno to, co k němu promlouvalo, mělo pro něj hlas dálkou příliš zastřený, a on ho už nedovedl vnímat v celé té plnosti a síle, jak po tom dychtil, to volání se mu v duši ozývalo jen jako šelest spadaneho listí, jen jako mumlavý šum vln, které odplývají, odplývají...

Šťastný je ten, kdo v zármutku nad ztrátou milované bytosti může vyplakat všechny své slzy nad prázdnotou a opuštěností, neboť těžší a trpčí jsou slzy prolité, aby vykoupily nedostatek lásky, jež kdysi měla patřit tomu, který je dnes mrtvý a jemuž se už žádné příkoří nedá vynahradiť. Pak se to vrací: nejen drsná slova, promyšleně jedovaté odpovědi, nešetrné výčitky a neuvážený hněv, ale i uštěpačné myšlenky, které zůstaly

nevysloveny, ukvapené soudy, které přelétly hlavou, kradmá pokrčení ramenou a nezahlédnutý úsměv, jízlivý a nelaskavý, to všechno se vrací jako otrávené šípky a zabodává hluboko do hrudi člověka osten, tupý osten, jehož špice se zlomila v srdci, které už netluče. Už netluče a už se nedá nic, naprosto nic napravit. Teď člověk láskou překypuje, ale je pozdě, ať si jde se svým přetékajícím srdcem k chladnému hrobu! Bude tím nebožtíku o krok blíž? Ať sází květiny a vije věnce, bude mu proto o krok blíž?

Také na lønborgském statku vili věnce, také jim přicházely hořké vzpomínky na chvíle, kdy hlas lásky přehlušily drsnější zvuky, a přísné rysy kolem zavřených úst hrobu připomínaly kajícínou lítost také jim.

Byla to ponurá doba, těžce se vlekoucí, ale jedno světýlko v ní planulo: sblížila matku se synem tak, jak tomu už mnoho, mnoho let nebylo, neboť přes vřelou lásku, kterou k sobě navzájem chovali, dávali si na sebe jeden před druhým pozor a při všem, cokoli si nabízeli a co přijímali, tlumila je zdrženlivost, a to už od té doby, co Niels povyrostl a přestal sedat matce na klíně, přitom on se lekal náruživého a exaltovaného rysu v její povaze a matku zas odcizovala jeho váhavost a nedostatek sebedůvěry; ale teď život, který dává i olupuje, který rozněcuje i dusí, zkypril obě jejich srdce a ta se sobě navzájem brzy otevřela.

Ani ne dva měsíce po pohřbu se Nielsova matka těžce roznemohla a nějakou dobu visel její život na vlásku. Úzkost, která zavalila tyto týdny, zatlačila dřívější zármutek do pozadí, a když se paní Lyhnová začala zotavovat, připadalo jí i Nielsovi, že mezi nimi a čerstvým hrobem otce proběhla léta. Zvláště paní Lyhnové se zdálo, jako by vše dávno uplynulo, protože po celou dobu nemoci byla přesvědčena, že zemře, a děsila se toho, a dokonce ještě teď, kdy už pookřála a také lékař potvrdil, že nebezpečí minulo, nemohla se zbavit těchto dusivých představ.

Časem i v tom nastala změna, matka se rychleji uzdravovala a okřivala, a jenom myšlenka, že se brzy bude muset rozloučit se životem, ji neopouštěla, ale vznášela se nad ní jako stín a svírala ji v rozechvělé, lítostivé těžkomyslnosti.

Neviděl matčin tesklivý úsměv, jen cítil, jak ho její ruka měkce hladí po vlasech.

„Vzpomínáš si,“ řekla po chvíli, „jak často jsi mi sliboval, že jednou, až vyrosteš, vypluješ na velkém korábu a přivezeš mi domů všechny divy světa?“

„Jak bych si nepamatoval! Měly to být hyacinty, protože ty jsi hyacinty měla tak ráda, a právě taková palma jako ta, co ti uschla, a sloupy ze zlata a mramoru. V tvých vyprávěních bylo vždycky tolik sloupů. Pamatuješ?“

„Čekávala jsem na ten koráb — ne, počkej, mlč, ty mi nerozumíš — nebylo to kvůli mně, šlo mi o loď tvého štěstí... doufala jsem, že tvůj život bude skvělý

„Nejsme tak ubozí,“ pravil, „jak si myslíš. — Jednoho dne koráb přece jen připluje... Kdybys jen tomu chtěla uvěřit, nebo kdybys chtěla uvěřit ve mne...

„Nerada umřu,“ povzdychla si. „Víš, nač jsem myslela za těch dlouhých bezesných nocí, kdy se smrt zdála tak děsivě blízko? ... na to, že je pro mne ze všeho nejtěžší zemřít a nespátřit všechnu tu krásu a vznešenost, která je venku ve světě. Vzpomínala jsem na ty tisíce, tisíce duší, které se tím nadchly, povznesly a vnitřně vyrostly, jen pro mne to neexistuje, a když má duše žalostně odlétala na ochablých křídlech, neodnášela si s sebou v bohatých vzpomínkách zlatý odlesk nádhery své rodné země, vždyť jen pořád sedávala v koutě u krbu a naslouchala jen bájím o kouzelné zemi. — Nielsi, tu nevýslovnou beznaděj nikdo nepochopí, co to pro mne bylo, ležet nemocná a uvězněná v dusném šeru pokoje a v horečnaté obrazotvornosti se usilovně snažit si vyvolat půvaby těch nespátřených krajů, pamatuji si ještě, jak jsem se pokoušela představit si zasněžené alpské vrcholky nad modročernými jezery, třpytící se řeky mezi vinicemi a protáhlými úbočími kopců, na nichž se z lesů vynořují zříceniny, a pak také vysoké sály a mramorové modly — a nikdy nebyť s to si to vybavit, pokaždé se musit vzdát a pak zas začínat znovu, poněvadž pro mne bylo nesmírně těžké rozloučit se s tím a nemít na tom nejmenší účast... Ach bože, Nielsi, celou duší po tom prahnout a přitom cítit, jak se člověk pomalu blíží k prahu jiného světa, už stát na tom prahu a úporně se ohlížet zpátky, zatímco tě to skrz dveře bez milosti tlačí tam, kam se žádá z tvých tužeb neobrací... Nielsi, vezmi mě s sebou v myšlenkách, až se jednou budeš podílet na veškeré té nádheře, kterou už nikdy, nikdy nevidím!“

Plakala.

Niels se jí snažil ukonejšit, rozvíjel smělé plány, jak spolu zanedlouho, sotva se matka docela uzdraví, odjedou do ciziny, sám zajede do města a promluví o tom s lékařem, nepochybuje, že lékař mu dá za pravdu, že to je to nejlepší, co mohou udělat, že ten a onen známý také jeli do ciziny a už jen změnou prostředí se úplně vyléčili,

První den byla ještě nesvá a podrážděná, protože se v ní poslední zbytky obav ještě nerozplynuly, a teprve když ten den šťastně skončil, byla s to cítit a uvědomovat si, že skutečně je na cestě za všemi těmi divy, po kterých celým srdcem toužila. Zaplavilo ji skoro horečné rozjaření, a napjaté očekávání poznamenalo všechny její myšlenky a slova, které se neustále točily kolem toho, co jeden den za druhým přinese.

Uprostřed té krásy chovala v srdci neukojené touhy po krásě, a jen někdy večer ve chvíli, kdy se slunce sklánělo za mírně se svažující vrchy Savojska a hory na druhém břehu jezera vypadaly jako z hnědavého neprůhledného skla do světlo se vpijelo do jejich strmých úbočí, jen tehdy příroda uchvátí její smysly, neboť v takové chvíli, kdy žlutavé večerní mlhy halily vzdálené hřbety Jury a jezero, rudé jak zrcadlo z mědi se zlatými jazyky plamenů šlehajícími po červánkách, jako by splývalo se svitem nebes ve veliké zářivé moře nekonečna, v takových chvílích se občas stávalo, že touha jako by oněměla a duše nalezla kraj, který hledala.

S každým dnem postupujícího jara matka slábla a zanedlouho už ani neopouštěla lůžko; ale smrti se už nebála, toužila po ní a těšila se, že za hrobem se setká tváří v tvář s tou velkolepostí a jako duše v duši s plností krásy, která v ní zde na světě zažívala předvidavé touhy, jež nyní dlouholetým, stále krutěji doléhajícím strádáním jsou očištěny a zjasněny a tak konečně najdou svou útěchu; a častokrát sladce a teskně snila, jak se pak bude ve vzpomínkách vracet k tomu, co jí poskytl země, bude na to vzpomínat tam v říši nesmrtelných, pro niž se všechna pozemská kráska a všechen čas rozkládá na druhém břehu moře.

Potom zemřela a Niels ji pochoval na vlídném clarenském hřbitově, kde jsou v hnědé viničné prstí ukryti potomci mnoha zemí a kde torza sloupů a urny pod závoji opakují v tolika jazycích stejná slova smutku.